

Oponentský posudek bakalářské práce Lenky Pinzové „Cizoložství, incest a bigamie v raně novověkých českých a moravských městech a vesnicích“

Třem „mravnostním“ deliktům (cizoložství, incestu a bigamii) v období přechodu k novověku je věnována obsáhlá bakalářská práce Lenky Pinzové. Autorka svou pozornost zaměřuje mimojiné právě na změnu ve vymezení a trestání těchto deliktů mezi 16. a 18. stoletím. Pro postižení normativního pohledu jí slouží raně novověké zákoníky, sankce analyzuje na základě smolných knih – v obou případech přitom využila dá se říct veškeré dostupné, resp. editované pramenné texty. Pomineme-li přílohy, rozpadá se práce Pinzové na dvě hlavní části: v první je jednak nastíněn vývoj městského hrdelního práva v českých zemích, jež vytyčovalo rámeček stíhání zmíněných deliktů, představeny a kriticky zhodnoceny jsou v ní potom jak samotné zákoníky (od Koldínových městských práv až po trestní zákoník Františka II., resp. zákon z roku 1852), tak smolné knihy (užito bylo celkem 19 edic). Druhá část se podrobně věnuje jednotlivým deliktům, jejich definici v normativních pramenech a postihu tak, jak ho zachycují smolné knihy.

Přesná a jasná struktura práce je dána i tím, že si pisatelka vedle hlavního úkolu (srovnání trestněprávní teorie a soudní praxe, s. 9-10) stanovuje sedm otázek (mj. obvyklé tresty, trest smrti a především srovnání postihu mužů a žen, s. 4), na něž v druhé práci důsledně – byť ne vždy s pozitivním výsledkem – odpovídá; právě v tomto detailním rozboru lze spatřovat největší přínos předkládané studie. Zkoumané delikty se úzce dotýkají rodinného, potažmo rodového uspořádání společnosti, proto se jako účelné jeví zařazení oddílů, shrnujících postoje starověkých a středověkých civilizací a raněnovověkých konfesí k manželství (mj. s. 48-49); s ohledem na autorkou akcentovaný dekriminalizační či řekněme „privatizační“ trend má své místo i informace o pohledu současného českého práva na studované jednání. (Zajímavé by jistě bylo konfrontovat ho s dnešním postojem práva kanonického, resp. práva jednotlivých církví.) Za velmi zdařilý pokládám rovněž výběr sekundární literatury a práci s ní; de facto jediným (a omluvitelným) omezením zde byla neznalost francouzštiny. Autorka sáhla na jedné straně mezi tituly věnované právní historii a dějinám právních teorií (a na jejím podkladě mj. vyzdvihla rozdíl mezi trestním řízením akuzačním a inkvizičním); přestupky proti manželskému životu však nahlíží – zcela oprávněně – také genderovým prizmatem, a opírá se proto i o studie k postavení a vnímání ženy od středověku do 19. století (Duby, Ennenová, Delumeau, Lenderová).

Na rozboru právních kodifikací (s. 37-38) ukazuje Pinzová trendy, které pro české prostředí konstatovala již její školitelka Daniela Tinková – sjednocování trestního práva, jeho profesionalizaci a obecné zmírňování represe v druhé polovině 18. století. Na příkladu cizoložství následně demonstruje,

že dekriminalizaci de iure (a přesunutí tohoto deliktu z veřejné do soukromé sféry) na konci 18. století do určité míry předcházela dekriminalizace de facto již ve století 16. – tam, kde bylo jediným deliktem, nebylo adulterium trestáno tak přísně, jak předpokládal Koldínův zákoník (s. 57-58), obdobně to ostatně platilo i pro incest (s. 78). Výraznější genderové rozdíly ani změnu četnosti deliktu cizoložství Pinzová oproti tomu neshledala (s. 65), což může být dáno nejenom velikostí její pramenné základny, ale také – jak se k tomu ještě vrátím – její vypovídací schopností. Podobně diferencovaně přistupuje autorka k zaznamenaným rozsudkům v případech incestu a bigamie, vzhledem k častému „kumulovanému“ charakteru provinění v raném novověku „očisťuje“ svůj vzorek tam, kde jí jde o způsob trestání, a nikoliv u četnosti či podílu postižených mužů či žen. Přínosné je mimojiné zjištění, že v českých a moravských smolných knihách převažuje incest mezi pokrevně nepříbuznými osobami (pro právní kodifikace to byl nicméně irelevantní fakt), resp. styk mezi otčímem a nevlastní dcerou. U bigamie zase Pinzová správně poukazuje na skutečnost, že její relativní rozšířenost byla dána nedostupností rozvodu ve sledované době. V tom, že bigamie nebyla vnímána pouze jako podlehnutí vášním, nýbrž jako úmyslné podvodné jednání, resp. falešná přísaha, spatřuje autorka příčinu její nejpozdější dekriminalizace (s. 94). V závěrečném shrnutí (s. 95) ještě jednou vyzvedává diskrepanci soudní praxe a trestněprávních kodexů, která obecně znovu nabádá k obezřetnosti při práci s normativními prameny všeho druhu.

Metodickému postupu Lenky Pinzové lze jen máloco vytknout. Zastavit bych se chtěl u některých (metodologických) východisek, které se pak promítají i do jejích interpretací. Tyto poznámky prosím ať jsou čteny jako můj osobní komentář ke směru dějepisného bádání, který Pinzová reprezentuje (už to samo budiž studentce, obhajující „teprve“ bakalářskou práci, pochvalou), zároveň neskromně doufám, že by jí mohly být k užítku, pokud se bude tomuto tématu věnovat i nadále, jak v práci naznačuje. V úvodním výkladu o roli trestního práva (s. 15-22), opírajícím se převážně o starší literaturu, konstatuje autorka implicitně nerovné sociální postavení poddaných, jejichž jednání toto právo především postihovalo; pro 17. století o nich hovoří jako o osobách „*bez přirozených lidských práv*“ (s. 16). V tomto kontextu zmiňuje také „tzv. druhé nevolnictví a s ním související prudké zotřetí represe“ (s. 17 – chtělo by se zeptat jaké represe). Raněnovověké právo a jeho aplikace tak v jejím podání vyznívají jako nástroje zastrasování poddaných, resp. společenské represe (srov. s 21: „*Lze se domnívat, že při městském hrdelním soudu nešlo vždy o hledání objektivní pravdy a spravedlnosti a její zvážení na podkladě zjištěných skutečností. Často šlo spíše o společenskou podívanou, v jejímž centru se vznášel prvek hrůzného zastrasování poddaných.*“) Jde o v zásadě moderní/modernistický náhled, založený samotnými osvícenci, usilujícími o humanizaci trestního práva a vymezujícími se vůči krutosti a nespravedlnosti raněnovověké justice (tím nikterak nepopírám, že na tomto pohledu stojí i dnešní společnosti). Pojímá-li autorka do svého záběru dobu od 16. století, bylo by možná účelné zamyslet se nad charakterem raněnovověkých stavovských společností, spočívajících per definitionem na nerovnosti, resp. nerovném přístupu k tomu, co pozdější staletí označila a hlavně ve veřejnosti propagovala jako „lidská práva“. Vedle svého makrohistoricky

nahlíženého mocenského aspektu mělo předmoderní právo (zejména v době před rozsáhlejší centralizací) svůj (nevnučený) význam i pro zúčastněné či pro dotčené lokální společnosti, jejichž stabilitu a do jisté míry řád mělo zajišťovat. Takto vyznívají například závěry Richarda van Dülmena v jeho v češtině dostupné monografii *Divadlo hrůzy*¹, s nimiž mohla autorka své vidění raně moderního soudnictví konfrontovat. Nejedná se mi vůbec o to, aby Pinzová revidovala svůj názor na trestní právo, ale v první řadě o pobídku k reflektovanějšímu užívání pojmů jako „*pokrokový zákoník*“ (s. 34), nebo „*bohudík*“ v případě ne tak rychlého uvádění (represivních) norem do praxe (s. 38). Druhá poznámka směřuje k pramenné kritice, kterou Pinzová provádí obecně velmi důkladně (zejm. s. 42-44). Přesto by se nad smolnými knihami, které jsou autorce jediným zdrojem soudní praxe, bylo podle mého názoru nutné zamyslet hlouběji a nespokojit se s konstatováním, že smolných knih se z raně novověkých Čech zachovalo málo proto, že se zápisy v nich neměly stát „*základem pro trvalé právo*“ (s. 42). Co do právních východisek, normativních předpokladů a zčásti i institucionální základny, ale i co do souzení a trestání jednotlivých (skupin) deliktů jsou naše znalosti raněnovověkého hrdelního soudnictví v českých městech a městečkách již poměrně rozsáhlé – v této souvislosti je s politováním, že Pinzová nevzala (s výjimkou edice divišovské smolné knihy) v potaz četné práce Jaroslava Pánka a Evy Procházkové, shrnuté ve studii prvně jmenovaného v ČsČH z roku 1984, a sborník k hrdelnímu soudnictví v českých městech v 16.-18. století². (Podrobnější poučení k restrikci sítě hrdelních soudů, jíž se autorka dotýká na s. 19, by kromě Klabouchových prací našla také ve Roučkově studii z roku 1957.³) Odpovědi na zásadnější otázky po charakteru, tj. výběrovosti, exemplárnosti či dosahu a dobovém vnímání raněnovověké justice však dosavadní bádání zůstává poněkud dlužno (a jejich absenci už vůbec není možné vyčítat posuzované bakalářské práci). Přitom právě detailnější pohled na fungování konkrétních hrdelních soudů by mohl ozřejmit, jakou roli v jejich rozhodování měly celozemsky závazné kodifikace, ale např. také nálezy a posudky Apelačního soudu, což je problém, který se svým způsobem pokouší objasnit i Pinzová. I když měla k dispozici pouze vydané smolné knihy, které tyto informace neobsahují, bylo by se bývalo možné soustředit také na jejich dikci, na to, jak definují, resp. označují jednotlivé delikty, a zda by alespoň v jejich jazyce nebylo možné odhalit vliv centrálních zákoníků.

Zcela jasná není ani role smolných knih jako takových v trestním řízení - byly procesy a rozsudky v nich zaznamenané pouze zápisy „pro paměť“, sloužily jako podpůrné prameny práva městskému soudu a jako měly právní relevanci, pokud do řízení zasahovaly (ortelem) pozemkové vrchnosti či Apelační soud? Pinzovou zjištěný úbytek záznamů v 18. století a s tím spojená omezená vypovídací schopnost má pochopitelně co do činění s podvazováním činnosti zejména malých hrdelních soudů

¹ Richard van Dülmen, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.

² Jaroslav Pánek, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách – Výsledky, problémy a perspektivy studia*, *Československý časopis historický* 32, 1984, s. 693-728; Jindřich Francek (ed.), *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9.1995*, Pardubice 1996.

³ Bohuslav Roučka, *Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století*, *Právněhistorické studie* 3, 1957, s. 115-135.

v této době (s. 44-45). Zohlednit by však bylo třeba také změnu charakteru zpísemnění, k níž obecně dochází během celé raně novověké byrokratizace a která by se dala zjednodušeně charakterizovat tak, že knihy ustupují spisům/aktům. Možná že ruku v ruce s posilováním postavení vrchnostenských a zemských úřadů na úkor úřadů municipálních a s tím, jak se vlastní jádro sdělování a rozhodování přesouvá do korespondence jednotlivých instancí, ztrácejí i smolné knihy coby druh knih městských na (abych použil Pinzov termín) relevanci a usuzovat z nich v 18. století na kriminalitu není na místě. K podobně obezřetným závěrům ostatně dochází i sama autorka.

Předchozí řádky neměly nikterak snížit hodnotu předkládané bakalářské práce a totéž platí i o několika výhradách, které lze mít k její formální, potažmo jazykové stránce. Na několik místech se autorka ve svém výkladu evidentně nechala ovlivnit jazykem pramenů (s. 30 – postpozice slovesa v souvětí „... aby mu bitím ... vyhrožoval“, tamtéž přejímá dobový výraz „vrchní právo“, aniž by bylo jasné, o jakou instanci se jedná, s. 51 – „že se to neproněslo“, s. 69 – „dcera ... ze sprostnosti věřila“), jinak však důsledně rozlišuje citáty a vlastní tvrzení. Čtenář pozná, že v rámečcích v textu uvádí Pinzová příklady jednotlivých deliktů, převzaté a nikoliv citované ze smolných knih; pouze na s. 74 se do tohoto příkladu nedopatřením vloudil i autorčin komentář. Poukázat by bylo možné i na hovorové či stylově nenáležité výrazy a obraty (s. 42 – „třeskutě“, dativ sdílnosti na s. 43 dole – „než co se nám dochovalo“, s. 85 – „akorát“), formulační nepřesnosti se nachází na s. 63 v rámečku („odprosil se za ní její manžel“ místo srozumitelnějšího „přimluvil“, s. 80 – „mnohoženství bylo patrné“ – „patrné“ používáme tehdy, pokud nám tak něco jeví při bezprostředním pozorování, s. 82 – „sňatek zaveden ještě na počátku novověku“ místo „již na počátku novověku“); jen výjimečně je taková formulace na překážku srozumitelnosti autorčina sdělení (s. 42 – „tato skutečnost svědčí o tom“ místo přesnějšího „tato skutečnost zapříčinila to“). Ne zcela jednotný je pravopis adjektiva „representativní“ (s. 65) v protikladu s převažující podobou „representativní“ (s. 63, 79 aj.). Spíše záležitostí osobního stylu (resp. možná snahou antikvizovat vyjadřování či důsledkem přejímání ze sekundární literatury) je autorkou poměrně často užívaná postpozice (s. 42 – „d'áblem ovlivněná“, opakované „za živa zahrabání“ – mj. s. 57, 83). Ojedinelé překlepy, pravopisné, interpunkční či jiné chyby se objevují na s. 5, 15, 20 v pozn. 75 (*Oberereste Justizstelle*), 25, 27, 29, 35, 40, 43, 49 v pozn. 163, 52, 62, 74 a 78. Konečně podotkneme, že poznámky jsou větné útvary, proto uvnitř nich není důvod psát „Ibidem“ s velkým písmem (s. 12, pozn. 31, 34).

Přes tyto drobné výtky splnila Lenka Pinzová beze zbytku nároky kladené na kvalifikační text – její bakalářskou práci hodnotím jako **výbornou 44 kredity**, ale v závislosti na obhajobě se nebráním ani hodnocení vyššímu.

Praha, 19. září 2006